

บทความปริทัศน์

จาก ‘กลไกของสังคม’ ถึง ‘โลกสมมติ’: จินตนาการสังคมวิทยาของ
ศาสตราจารย์พทยา สายหู*

From ‘Social Mechanics’ to ‘Constructed Worlds’:
Sociological Imagination of Professor Pattaya Saihu

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล**
Surangrut Jumnianpol

พทยา สายหู. กลไกของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

พทยา สายหู. โลกสมมติ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม, 2516.

จินตนาการสังคมวิทยา เกิดจากความสามารถในการในเชื่อมโยงตนเอง
กับสถานการณ์และประวัติศาสตร์รอบตัว จินตนาการสังคมวิทยานี้เองที่เป็นสิ่งที่
ทำให้นักสังคมศาสตร์แตกต่างจากนักเทคนิคอื่นๆ (Mills, 1959) บทความฉบับนี้
มุ่งที่จะทำความเข้าใจจินตนาการสังคมวิทยาของศาสตราจารย์พทยา สายหู
ในฐานะนักสังคมวิทยารุ่นแรกๆ จากหนังสือสำคัญที่ตีพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ.2516
คือ กลไกของสังคม และโลกสมมติ โดยบทความแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ
ศาสตราจารย์พทยาในฐานะนักสังคมวิทยาแบบโครงสร้าง-หน้าที่นิยม และ
ศาสตราจารย์พทยาในฐานะผู้บุกเบิกแนวคิดเรื่องผู้ประกอบสร้างทางสังคมใน
สังคมวิทยาไทย

* ปริทัศน์บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อการขอขอบคุณและระลึกถึงศาสตราจารย์พทยา สายหู
ผู้อำนวยการคนแรกของสถาบันวิจัยสังคม ซึ่งเสียชีวิตเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2560 ผู้เขียน
ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์สุรัชย์ หวันแก้ว และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เนื่องจางค์ สำหรับ
บทสนทนาและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อบทความไว้ ณ ที่นี้

** นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Email: surangrut.j@chula.ac.th)

ศาสตราจารย์พัทยาในฐานะนักสังคมวิทยาแบบโครงสร้าง-หน้าที่นิยม

การทำความเข้าใจศาสตราจารย์พัทยาในฐานะนักสังคมวิทยาแบบโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (structural-functionalism) เป็นการมองผ่านหนังสือเรื่อง *กลไกของสังคม* ซึ่งหากนึกถึงตำราวิชาสังคมวิทยาเบื้องต้นในระดับมหาวิทยาลัย นิสิตนักศึกษาคงจะหยิบตำราอย่าง *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมวิทยา* ที่มีอยู่หลายเล่มในท้องตลาดมาเป็นตำราหลัก¹ ตำรากลุ่มนี้มีลักษณะร่วมคือการเสนอให้เห็นว่าวิชาสังคมวิทยามีความเป็นมาอย่างไร มีการรวบรวมแนวคิดที่สำคัญในการศึกษาสังคมวิทยาและขยายความแนวคิดเหล่านี้เป็นรายบท แน่นอนว่า คำอธิบายเหล่านี้ ส่วนสำคัญๆ รวบรวมและแปลมาจากตำราต่างประเทศ แต่ “กลไกของสังคม” (พัทยา สายหู, 2534) ซึ่งแม้ว่าผู้เขียนจะแสดงเจตนาว่า “ต้องการให้เป็นความรู้เกี่ยวกับสังคมที่เราทุกคนอาศัยอยู่ตลอดชีวิต ไม่ได้เขียนเฉพาะเจาะจงให้ตรงตามหลักสูตรการศึกษาในสถาบันระดับอุดมศึกษาใดๆ ไม่มีศัพท์แสดงภาษาต่างประเทศ หรือประวัติวิวัฒนาการของแนวคิดและทฤษฎีของวิชาการ...ผู้เขียนต้องการเสนอแนวคิดที่ผู้อ่านสามารถเข้าใจตามได้จากตัวอย่างและประสบการณ์ในสังคมไทยของผู้อ่านเอง และใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในชีวิตจริงที่ผู้อ่านประสบพบเห็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน” (คำนำ, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5) แต่ถูกใช้เป็นตำราในการเรียนการสอนวิทยาในระดับอุดมศึกษามานับทศวรรษ² กลับแตกต่างออกไปหนังสือสังคมวิทยาในสมัยนี้ในสองประการ ประการแรก ในเรื่องการจัดลำดับเนื้อหา หนังสือเล่มนี้ไม่ได้เริ่มจากประวัติศาสตร์หรือสถานภาพของวิชาสังคมวิทยา หากแต่แสดงให้เห็นกลไกของชีวิตของสังคมตั้งแต่ระดับเล็กที่สุดขึ้นไป ประการที่สอง

¹ เช่น *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมวิทยา* (วสันต์ ปัญญาแก้ว, รังสรรค์ ประทมนวรรณ์, อภิญญา เฟื่องฟูสกุล และคณะ, 2559)

² คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งภาควิชาสังคมศึกษา (Department of Social Studies) ขึ้นมาครั้งแรกในปี พ.ศ.2506 (Amyot, 2003) *กลไกของสังคม* ตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2516 จึงถูกใช้เป็นตำราเล่มแรกๆ ในวิชาสังคมวิทยา

เมื่อพลิกดูตลอดเล่มหนังสือ หนังสือเล่มนี้ ไม่มีการใช้คำหรือกล่าวอ้างแนวคิดจากภาษาต่างประเทศเลย

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดเนื้อหา หนังสือเล่มนี้แบ่งเนื้อหาเป็น 15 บท แต่ละบทมีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

บทที่ 1 **มนุษย์กับสังคม** ใจความสำคัญของบทนี้คือการเสนอว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น และมีการพึ่งพาอาศัยให้ประโยชน์แก่กันและกันตั้งแต่เกิดจนตาย และในการอยู่ร่วมกันในสังคม มนุษย์จำเป็นต้องถูกจำกัดเสรีภาพบางประการเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์ที่ได้จากสังคมนั้น

บทที่ 2 **อำนาจพลังของสังคม** เป็นการแสดงให้เห็นบทบาทของแบบแผนชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม อันเป็นอำนาจของสังคมที่บุคคลไม่รู้สึกรู้สีก ส่วนหนึ่งเป็นการถูกกล่อมเกลามาตั้งแต่เด็ก หรือการกระทำโดยสมัครใจ แต่อีกส่วนหนึ่งอาจมาจากเงื่อนไขบังคับที่บุคคลต้องจำยอมเมื่อเข้าสู่สังคมใหม่ หรือเงื่อนไขใหม่

บทที่ 3 **กลไกของระเบียบสังคม** เป็นการแสดงรายละเอียดของโลกของสังคมตั้งแต่หน่วยย่อยที่สุดคือ *คน* อันเป็นเงื่อนไขทางกายภาพ ชีวภาพ *บุคคล* ซึ่งเกิดจากคนที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับบทบาทและสถานภาพต่างๆ *การกระทำทางสังคม* อันหมายถึง การให้และรับเสนอสนองกันระหว่างบุคคล และการร่วมมือกันกระทำการของคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ที่ทุกคนต้องการ แต่ไม่สามารถกระทำเองโดยลำพังได้

บทที่ 4 **ตำแหน่งและหน้าที่ทางสังคม** กล่าวถึง **สถานภาพ** และ **บทบาททางสังคม** เป็นตำแหน่งหน้าที่ตามลักษณะของกิจกรรมที่คนต้องกระทำต่อกัน ประเภทของสถานภาพทางสังคมซึ่งประกอบด้วย สถานภาพที่ถูกกำหนดไว้แล้ว และสถานภาพที่ได้มาด้วยผลสัมฤทธิ์ (ด้วยน้ำพักน้ำแรงและความสามารถ) โดยบทบาททางสังคมมีที่มาจาก (1) ข้อตกลงของคู่กระทำ

สัมพันธ์ในเรื่องนั้นๆ (2) กฎเกณฑ์ข้อบังคับของหมู่คณะที่ร่วมทำกิจกรรมอย่างเดียวกัน (3) ธรรมเนียมประเพณีของชุมชน และ (4) ตามกฎหมาย

บทที่ 5 ปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของบุคคล ผู้เขียนเสนอว่ามีอย่างน้อย 4 ประการคือ (1) บทบาทเดียวกันในสถานการณ์ต่างกัน (บทบาทของคนที่มีหลายสถานภาพ) (2) บทบาทที่ต่างกันและขัดกัน ในสถานการณ์เดียวกัน (3) บทบาทที่ขัดกันเพราะซ้อนกันในขณะที่เดียวกัน (4) “บทบาท” ที่แอบแฝงอาศัย “สถานภาพ” เอาประโยชน์อันมิชอบ นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเรื่อง ความไม่เท่าเทียมกันของสถานภาพ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือการกล่าวถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคมอีกด้วย

บทที่ 6 กลุ่มและระบบสังคม แสดงให้เห็นความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มในสังคม 2 แบบคือ **กลุ่มปฐมภูมิ**หรือ**กลุ่มวิสาสะ** คือ กลุ่มที่สมาชิกมีความสนิทสนมใกล้ชิดผูกพันกันมาก เพราะได้พบกันอยู่เป็นประจำ มีสมาชิกถาวร ไม่เปลี่ยนแปลงและใช้ชีวิตร่วมกันในทุกเรื่อง **กลุ่มทุติยภูมิ** หรือ**กลุ่มแบบแผน**ทางการ คือกลุ่มสังคมที่คนเข้ามาเกี่ยวข้องกันเพื่อวัตถุประสงค์ที่ต้องทำต่อกันตามบทบาทหน้าที่สถานภาพของความเป็นบุคคล มักเป็นกลุ่มการทำงาน สมาชิกของกลุ่มอาจเปลี่ยนแปลงโยกย้ายเข้าออกกันได้บ่อยๆ จนไม่สามารถรู้จักใกล้ชิดผูกพันกันได้จริงจัง อาศัยกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนเป็นแนวกำหนดการกระทำของกันและกันตามบทบาทสถานภาพหน้าที่หรือตำแหน่ง ส่วน**ระบบสังคม** คือระบบความสัมพันธ์ที่เกิดจากการกระทำของคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป ด้วยจุดหมายที่เป็นประโยชน์หรือความสนใจร่วมกันเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งของชีวิตที่ต้องติดต่อกัน เพราะฉะนั้นระบบสังคมขนาดย่อมเช่นครอบครัวกับระบบสังคมขนาดใหญ่เช่นประเทศชาติ จึงมีคนที่มีกรกระทำและความสัมพันธ์กันจำนวนมากน้อยต่างกัน และการศึกษาาระบบสังคมคือการที่เรามีความสนใจใคร่รู้ว่าคนที่ต้องมาร่วมกระทำกรและสัมพันธ์กันเพราะมีจุดหมายมุ่งประโยชน์เรื่องเดียวกันนั้น มีวิธีการและกฎเกณฑ์ที่กำหนดการกระทำต่อกันอย่างไร ส่วนการศึกษาทางสังคมวิทยาคือการศึกษาลักษณะของระบบสังคม

ทั้งหลายที่มนุษย์มีอยู่ กล่าวได้ว่า เนื้อหาสำคัญในบทนี้เป็นการแสดงให้เห็นขอบเขตของวิชาสังคมวิทยานั้นเอง

บทที่ 7 **การกระทำระหว่างกันทางสังคม** ผู้เขียนให้ความสำคัญกับความหมายของการกระทำทางสังคมที่มีการตอบสนอง ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่มีเจตนาหรือไม่ก็ตาม คำสำคัญทางสังคมวิทยาที่ปรากฏในบทนี้คือ *บรรทัดฐานทางสังคม* ซึ่งหมายถึงมาตรฐานการปฏิบัติตามบทบาทและสถานภาพที่บุคคลมีในการกระทำต่างๆ ของชีวิต ซึ่งมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับล่างสุดคือ *วิถีประชา/วิถีชาวบ้าน ธรรมเนียมชาวบ้าน* ขึ้นต่อมาคือ *จารีตประเพณี* และ *กฎหมาย*

บทที่ 8 **การจัดและรักษาระเบียบทางสังคม** กล่าวถึง การอบรมบ่มนิสัยทางสังคม ซึ่งศัพท์สังคมวิทยาสมัยหลังๆ ใช้คำว่า การกล่อมเกลாத่างสังคม (socialization) มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลสามารถปฏิบัติต่อผู้อื่นได้ถูกต้องตามระเบียบที่สังคมวางไว้ให้ และให้การกระทำการสัมพันธ์กันได้ตามความคาดหวังของแต่ละบทบาทสถานภาพของแต่ละคน เพื่อให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย อยู่ร่วมกันได้ ทั้งนี้ผู้เขียนเสนอว่า ในสังคม [ไทย] มีการควบคุมรักษาระเบียบสังคมด้วยอำนาจหลายแบบ ได้แก่ อำนาจของบุคคล อำนาจของธรรมเนียมประเพณี (อำนาจของชุมชน) อำนาจของกฎหมาย อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงอำนาจของมโนธรรมด้วย

บทที่ 9 **สถาบันสังคม** แสดงให้เห็นความหมายของสถาบันทางสังคม 2 แบบ คือ 1. กลุ่มคนที่รวมตัวกันแน่นนอนด้วยจุดประสงค์ที่จะกระทำกรต่อกัน ระหว่างกันและร่วมกัน 2. แบบอย่างของการกระทำทางสังคมที่กำหนดไว้ชัดเจนแน่นนอนและเป็นที่รับใช้สืบต่อกันมาก จะเป็นความหมายเน้นหนักไปทางกลุ่มหรือแบบอย่างการกระทำ ทั้งนี้ลักษณะพื้นฐานที่ทำให้เกิดเป็นสถาบันได้คือ ความมั่นคงแน่นนอนอันเป็นที่ยอมรับ และถ้าเป็นกลุ่มก็หมายถึงกลุ่มที่มีความมั่นคง ถ้าเป็น แบบอย่างการกระทำ ก็ต้องเป็นแบบอย่างที่ใช้กันมานานจนแน่ใจว่าไม่ถูกยกเลิก สถาบันทางสังคมที่สำคัญ ประกอบด้วย สถาบันครอบครัวและ

เครือข่าย สถาบันเพื่อนฝูงและสมาคม สถาบันทางเศรษฐกิจ สถาบันการปกครอง สถาบันการพักผ่อนหย่อนใจหรือนันทนาการ สถาบันการศาสนา

บทที่ 10 **การแบ่งชั้นทางสังคม** กล่าวถึงช่วงชั้นทางสังคม ซึ่งให้ความหมาย ชั้นทางสังคม หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีลักษณะ คุณสมบัติร่วมกันของกลุ่มที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่นเห็นได้ชัด มีการจัดระดับสูงต่ำของกลุ่มหรือชั้นนั้นให้ไม่เท่าเทียมกันกับกลุ่มอื่น และมีการกีดกันไม่ให้ล่วงล้ำเปลี่ยนชั้นขึ้นมาที่มาของการแบ่งชั้นทางสังคม (1) อำนาจเศรษฐกิจและการปกครอง (2) สถาบันการปกครองของสังคม

บทที่ 11 **กลุ่มคน ผุ้ชน มวลชน มหาชน** ลักษณะร่วมสำคัญในคำสำคัญเหล่านี้คือ เป็นการรวมตัวเฉพาะกิจของคนจำนวนมาก ซึ่งต่างคนต่างทำเพื่อประโยชน์เฉพาะหน้าของตนในโอกาสนั้นๆ ไม่ได้เป็นการกระทำทางสังคมเพื่อประโยชน์เสนอสนองผู้อื่น โดยกลุ่มเหล่านี้ไม่ได้จัดว่าเป็นองค์กรหรือสถาบันทางสังคม เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อหาในบทนี้แสดงให้เห็นพัฒนาการของทฤษฎีขบวนการทางสังคมในยุคแรก ที่มองว่ากลุ่มหรือขบวนการที่เกิดขึ้นเป็นความผิดปกติทางสังคม ก่อนจะมีการพัฒนาการเป็นทฤษฎีขบวนการทางสังคมในยุคต่อๆ มา

บทที่ 12-13 **การเสถียรระเบียบของสังคมและปัญหาสังคม** ให้ความหมายว่าการเสถียรระเบียบของสังคมหมายถึงการที่สมาชิกของสังคมไม่ปฏิบัติตามระเบียบวิธีที่สังคมกำหนดไว้ให้ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน ซึ่งอาจเกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจของสมาชิก ความเกียจคร้าน การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว และความต้องแก้ไข ปรับปรุงระเบียบใหม่ การเสถียรระเบียบของสังคมจะไม่ใช่**ปัญหาของสังคม** ถ้าไม่ก่อให้เกิดการทำลายระเบียบความเรียบร้อยของสังคม โดยสมาชิกสังคมรู้สึกเดือดร้อน และต้องการและพยายามแก้ไขปัญหานั้น

บทที่ 14-15 **การเปลี่ยนแปลงของสังคม** หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ในสังคม ส่วน**การพัฒนาสังคม** หมายถึงการทำให้การอยู่ร่วมกัน

ของคนในสังคมเดียวกันเปิดประโยชน์ส่วนบุคคลและส่วนรวมอย่างเสมอภาค ยุติธรรมที่สุด ทั้งนี้การพัฒนาสังคมมี 3 แนว (1) การให้บริการสังคมสวัสดิการ และสังคมสงเคราะห์ (2) การสร้างคุณลักษณะของบุคคลให้สอดคล้องกับระเบียบของสังคม (3) การปรับปรุงระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมให้อำนวยประโยชน์สุขเพิ่มขึ้นแก่คนจำนวนมากในด้านสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค

เมื่อพิจารณาเนื้อหาข้างต้น จะเห็นได้ว่า กลไกของสังคม กล่าวถึงสาระสำคัญในการศึกษาวิชาสังคมวิทยาโดยใช้ภาษาต่างๆ ไป ไม่เน้นศัพท์แสงทางวิชาการ โดยอธิบายหน่วยทางสังคมเป็นกลไกเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้เขียนจะแสดงเจตนาชัดเจนว่า ไม่ต้องการให้หนังสือเป็นวิชาการหรือแสดงทฤษฎีวิชาการมากนัก แต่จากโครงสร้างหรือแนวคิดในหนังสือที่มองสังคมเป็นระบบ มีกลไก และความสัมพันธ์ระหว่างกลไก และพฤติกรรมของคนในสังคมถูกกำหนดจากโครงสร้างหรือระบบของสังคมที่มีอยู่ แสดงให้เห็นว่าผู้เขียนได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีสังคมวิทยาสมัยใหม่ โดยเฉพาะสำนักคิดแบบ Structuralism-Functionalism ไม่น้อย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะอิทธิพลจากนักสังคมวิทยาโครงสร้างนิยมชาวอังกฤษ Rodney Needham ประธานหลักสูตรมานุษยวิทยาสังคม (Social Anthropology) แห่งมหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ดซึ่งผู้เขียนจบการศึกษามา³ และอีกส่วนหนึ่งก็มีความคล้ายคลึงกับแนวอย่างทาลคอตท์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) นักสังคมวิทยาสำนักหน้าที่นิยมในฝั่งสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาเทียบเคียงกับหนังสือ The Social System ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1951 (Talcott, 1951) และเริ่มมีอิทธิพลในราวปี 1970 เป็นต้นมา

ใน The Social System พาร์สัน อธิบายระบบสังคมโดยใช้พื้นฐานแนวคิดเรื่องระบบการกระทำทางสังคม (social system of action) ซึ่งเขาเชื่อ

³ Professor Rodney Needham (15 May 1923-4 December 2006) นักมานุษยวิทยาสำนักโครงสร้างนิยม (Structuralism) ที่มีชื่อเสียงในประเทศอังกฤษ เคยเป็นประธานหลักสูตร Social Anthropology ที่มหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด ประเทศอังกฤษ (สมหมาย ชินนาค, 2559, หน้า 262)

ว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงระดับปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นภายในเงื่อนไขบางประการ สามารถนำมาวิเคราะห์ทางทฤษฎีได้เช่นเดียวกับกระบวนการปฏิสัมพันธ์ในแบบวิทยาศาสตร์และระบบอื่นๆ ในวิทยาศาสตร์ (Talcott, 1951, p. 1) สำหรับหนังสือ “กลไกทางสังคม” การอธิบายระบบสังคม และการกระทำระหว่างกันทางสังคม สถาบันทางสังคม ในบทที่ 7-9 ก็แสดงให้เห็นว่า ผู้เขียนได้รับอิทธิพลและมีส่วนเผยแพร่อิทธิพลของแนวคิดแบบโครงสร้าง-หน้าที่นิยมมาไม่น้อย

จุดเด่นอีกประการของหนังสือเล่มนี้คือการใช้ตัวอย่างในบริบทใกล้ตัวของวิชาสังคมวิทยาในยุคเริ่มต้น โดยเฉพาะตัวอย่างในบริบทเงื่อนไขของสังคมไทยในช่วงนั้น แทนที่การอธิบายแนวคิดโดดๆ ใดๆ ไรก็ดี เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป สภาพแวดล้อมมีความซับซ้อนมากขึ้น ตัวอย่างเหล่านั้นอาจจะดูล้าสมัย ซึ่งเป็นหน้าที่ของนิสิตนักศึกษาและครูบาอาจารย์ในสมัยปัจจุบันที่จำเป็นต้องนำมาเชื่อมโยงกับบริบทสังคมในยุคปัจจุบันต่อไป และที่สำคัญการใช้คำและการประกอบสร้างคำใหม่ๆ ทางสังคมวิทยา เช่น กลไกทางสังคม มีส่วนสำคัญในการทำให้วิชาสังคมวิทยากลายเป็นวิชาที่เข้าถึงได้ง่ายมากขึ้น

ศาสตราจารย์พทยาในฐานะผู้บุกเบิกแนวคิดเรื่องการประกอบสร้างทางสังคมในสังคมวิทยาไทย

สำหรับหนังสือเล่มต่อมา ซึ่งตีพิมพ์ในปีเดียวกัน “โลกสมมติ” (พทยา สายหู, 2516) ผู้เขียนชี้แจงไว้ในคำนำว่า เป็นการรวบรวมมาจากบทความชุดหนึ่งที่ตีพิมพ์ในวารสารระหว่างปี 2512-2513 ซึ่งวิเคราะห์ปัญหาสังคมในช่วงนั้น โดยผู้เขียนได้เสนอแนวคิดพื้นฐานและองค์ประกอบของสังคมเป็นพื้นฐานก่อนการวิเคราะห์ ต่อมาเมื่อวารสารฉบับนั้นยุติไป จึงมีการรวบรวมบทความและเขียนเพิ่มเติมก่อนจะตีพิมพ์ในปี 2516 (พทยา สายหู, 2516, หน้า, นำความ)

ใน**โลกสมมติ** ผู้เขียนได้จัดแบ่งเนื้อหาเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกว่าด้วย **สภาพของโลกสมมติ** ส่วนที่สองคือ**องค์ประกอบของโลกสมมติ** และส่วนสุดท้ายคือ **ค่าของโลกสมมติ** ในแต่ละส่วนมีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

ในส่วนแรก **สภาพของโลกสมมติ** ผู้เขียนกล่าวถึงปัญหาว่าด้วยความเสื่อมของสังคมในยุคนั้น แบ่งเนื้อหาเป็น 5 บท เริ่มด้วย **ความเจริญและความเสื่อมของสังคม** ซึ่งผู้เขียนเริ่มต้นด้วยการหยิบยกพาดหัวข่าวของหนังสือพิมพ์ในปี 2512 และเทียบเคียงกับบันทึกประวัติศาสตร์ ได้แก่ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง จดหมายเหตุลาลูแบร์ และบันทึกของสังฆราชปาเลกัวซีในสมัยรัชกาลที่ 4 และสรุปให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมในห้วง 7 ศตวรรษ โดยไม่ลืมตั้งข้อสังเกตถึงข้อจำกัดของสื่อแต่ละประเภทที่หยิบยกมาประกอบด้วย ใจความสำคัญของบทนี้คือการอธิบายว่าสังคมเป็นส่วนหนึ่งของโลกสมมติที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยโลกสมมติที่สร้างขึ้นนี้ เป็นทั้งวัตถุและไม่ใช่วัตถุที่สัมพันธ์กับโลกธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา (พัทยา สายหู, 2516: 10-11)

ตัวอย่างพาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์ใน พ.ศ.2512

“นางสาวใช้คาห้อง-ยิงผัวดับแล้วตัวตาย-ชัลโว 4 นัดซ้อนตาคาบ่อนพนัน-
 แหงชู้ดับ พาเมียหนี-อันธพาลผยองลากพ่อค้าซ่อมสลบ- อันธพาล “ฆ่า”
 กระเป๋ารถมอเตอร์ต่อหน้าผู้โดยสาร – รถทอดผ้าป่าคว่ำ ตาย 7 คนขับหนี”
 “ขายนางงามให้ “สبونเซอร์” ทวงเงินทะเลาะกันยุ่ง- จับยาอันตรายพร่ำ
 สวาทสาวชายช่อง-สาวถูกแก๊งโจรฉุดชาย-เอื้องเหนือสารภาพ “ค้าสาวท”
 โรงน้ำชา เงินดี”

(พัทยา สายหู, 2516: 1)

ในบทต่อมา **สังคมวิบัติ-สังคมปรวิรรต** เป็นการอธิบายเรื่องการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะการขับเคลื่อนเศรษฐกิจส่งผลต่อการพัฒนาสังคมหรือไม่ และเสนอความหมายที่แท้จริงของการพัฒนาสังคมว่ามีใช้การเพิ่มจำนวน

ทรัพย์สิน และสังคมที่มีความขัดแย้งเพราะความอยุติธรรม ก็ไม่ใช่สังคมที่พัฒนา เช่นเดียวกัน และน่าสนใจว่าศาสตราจารย์พัทธา สายหู ได้กล่าวถึงมาตรฐาน การพัฒนาสังคม ไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

- คนในสังคมนั้นมีความสัมพันธ์กันกว้างขวางทั่วถึง
- คนในสังคมนั้นมีการร่วมมือกันทำงานและช่วยเหลือการดำรงชีวิต ของกันและกัน
- คนในสังคมนั้นได้รับโอกาสเสมอกันในการปรับปรุงตนเอง
- คนในสังคมนั้นก้าวหน้าได้ในชีวิตตามความสามารถของตนเอง ไม่ใช่ เพราะอาศัยบารมีผู้อื่น
- คนในสังคมนั้นมีสิทธิเสรีภาพในการกำหนดแนวทางการชีวิตของตนเอง และส่วนรวมร่วมกัน เรียกได้ว่าเป็นไทแก่ตัว

(พัทธา สายหู, 2516: 20)

จุดเด่นที่น่าสนใจของบทนี้คือการใช้โลกทัศน์แบบคู่ตรงข้าม (binary opposition) เช่น วิบัติ-ปวิวรรต โลกียธรรม-โลกุตระธรรม มนุษยธรรม-สังคม ธรรม เป็นต้น

ในบทที่ 3 **โลกโรงละคร** เนื้อหาบทนี้ว่าด้วยเรื่องของการกำหนดพฤติกรรม ของบุคคลในสังคม ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่าสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์คือสังคม และวัฒนธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง โครงสร้างสังคม วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด บทบาทของเรานั้นเอง ในท้ายบท ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตถึงความรับผิดชอบของ “สำนักงานวางแผนระดับชาติ” หรือสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปัจจุบัน ว่าเป็นหน่วยงานที่ต้องรับผิดชอบหา กวางแผนพัฒนาแล้วก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม

บทที่ 4 **ธรรมชาติของความขัดแย้ง** กล่าวว่า ความขัดแย้งเป็น ธรรมชาติของสังคมมนุษย์ที่อาจมีความรู้สึก ความต้องการไม่ตรงกัน และการทำ

ตามบทบาทที่สังคมกำหนด ถือเป็นการจัดความขัดแย้งตั้งแต่ต้น สันติภาพมีอยู่ได้ตราบเท่าที่ทุกฝ่ายรักษาทบทเดิมที่กำหนดไว้ ระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งได้มาก และผู้เขียนเสนอว่า การพัฒนาควรเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความขัดแย้งน้อยที่สุด

บทที่ 5 **คุณที่มีค่า-ค่าที่ไม่เป็นคุณ** กล่าวถึง คุณค่าหรือค่านิยม (value) ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของแต่ละสังคม

ส่วนที่สอง **องค์ประกอบของโลกสมมติ** ในเนื้อหา 5 บท แบ่งองค์ประกอบของโลกสมมติเป็น **โลกมนุษย์** ซึ่งมนุษย์อยู่ร่วมกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์เป็นผู้สร้าง **สิ่งสร้าง** หลายประการ ทั้งที่เป็นวัตถุและกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน สำหรับอำนาจหลายอย่างที่เป็อำนาจบังคับ อาจทำให้มนุษย์ต่อต้านคัดค้าน แต่หากเป็น**อำนาจประเพณี**ที่ผู้คนเคยชินก็ทำให้ผู้ค้ำกระทำตามได้ไม่ยาก อันที่จริงการกล่าวเช่นนี้ เป็นการแยกแยะความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เรียกว่าอำนาจแข็ง (hard power) กับอำนาจอ่อน (soft power) ในทางรัฐศาสตร์นั่นเอง

บทที่ 7 ผู้เขียนกล่าวถึง**วัตถุ** ในฐานะองค์ประกอบของโลกสมมติ พัฒนาการและประโยชน์ของสิ่งประดิษฐ์ และที่น่าสนใจคือพัฒนาการของเทคโนโลยี ซึ่งในขณะนั้นผู้เขียนใช้คำว่า “ประยุกต์วิทยา” ของมนุษย์ รวมถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในฐานะส่วนหนึ่งของโลกสมมติด้วย

บทที่ 8 กล่าวถึง**มนุษย์** ธรรมชาติของมนุษย์ การกล่อมเกลาทงสังคม ปัญหาความไม่เสมอภาคของมนุษย์ กลุ่ม/ชนชั้น การจัดระเบียบทางสังคม การควบคุมทางสังคม การปกครอง

บทที่ 9 **จินตนาการ** ในฐานะองค์ประกอบสำคัญของโลกสมมติที่มนุษย์สร้างขึ้น (เช่นเดียวกับวัตถุและมนุษย์) จินตนาการแบ่งเป็นอย่างน้อย 9 แบบ ได้แก่ ภาพประสบการณ์ ภาพสิ่งสมมติ จิตวิญญาณ สวรรค์-นรก ความงาม-ความซี้ริ้ว ศักดิ์ศรีและความละเอียด ความยุติธรรมความลำเอียง ความดี

ความชั่ว ความทุกข์ความสุข โดยจินตนาการเหล่านี้มีความหมายต่อการกระทำในชีวิตจริงของผู้คนในสังคม เป็นต้นกำเนิดของสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ หรือทำให้เกิดการสร้างมูลค่าใหม่ๆ ในตลาด เป็นต้น

ในส่วนของบทที่ 10 **ชีวิตสมมติในโลกจริง** โดยชีวิตสมมติคือชีวิตในสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมนุษย์แต่ละกลุ่มกำหนดแบบอย่างของกลุ่มตนจนแตกต่างจากกลุ่มอื่น การสร้างสถาบันทางสังคม เป็นเครื่องช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตสมมติในโลกจริงที่เปลี่ยนแปลงไปได้

ส่วนที่ 3 **ค่าของโลกสมมติ** ประกอบด้วยเนื้อหา 2 บทคือ **ราคาของโลกสมมติ** และ **อนิจจังของโลกสมมติ** เป็นเนื้อหาที่ผู้เขียนเพิ่มเติมมาใหม่จากต้นฉบับเดิม ผู้เขียนชี้ให้เห็นต้นทุนในการรักษาโลกที่มนุษย์สมมติขึ้นมา เช่น อาจพิจารณาราคาการรักษาโลกสมมติขนาดใหญ่ เช่น ระบบการปกครองของบ้านเมืองและค่าอุดมการณ์ ซึ่งต้องมีต้นทุนในการทำสงครามที่รักษาระบบ เช่น สงครามเวียดนาม สงครามเกาหลีที่เกิดขึ้นในยุคนั้น ทั้งนี้ราคาเป็นสิ่งที่สัมพันธ์ มีการเปลี่ยนแปลงได้ตามความพอใจ ในบทสุดท้ายผู้เขียนสรุปให้เห็นว่า ในเมื่อโลกสมมติเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น จึงมีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป

หาก “**กลไกของสังคม**” เสนอจินตนาการสังคมวิทยาของศาสตราจารย์ พัทยา สายหู ในฐานะนักสังคมวิทยาสำนักโครงสร้างหน้าที่นิยม (structural-functionalism) “โลกสมมติ” ก็ช่วยยืนยันตัวตนของอาจารย์ได้มากขึ้น ส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือการเห็นตัวตนของศาสตราจารย์พัทยา ในมุมมอง ที่เชื่อใน “การประกอบสร้างทางสังคม” (social constructionism) ที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ ในฐานะ “คนสร้าง” กฎเกณฑ์และประดิษฐ์กรรมต่างๆ ในสังคม⁴ อันเป็นการ

⁴ สำหรับผู้ที่สนใจเรื่อง การประกอบสร้างทางสังคม (Social Constructionism) สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จาก บรูซ สตีฟ, เขียน. จันทน์ เจริญศรี, แปล. (2559). บทที่ 2 การประกอบสร้างทางสังคม

สะท้อนความคิดเรื่อง การประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (The Social Construction of Reality) ซึ่งปีเตอร์ เบอร์กเกอร์ และโรมัส ลูคแมนน์ ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในประเทศอังกฤษในปี 1966 นั้นเอง⁵ (Berger and Luckmann, 1971) และศาสตราจารย์พัทธา สายหู ก็เป็นผู้เริ่มต้นเสนอแนวคิดการประกอบสร้างทางสังคมในประเทศไทยเป็นครั้งแรกผ่าน “โลกสมมติ” นั้นเอง

⁵ The Social Construction of Reality ตีพิมพ์ครั้งแรกในสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปี 1966 สำหรับฉบับที่อ้างอิงในบทความฉบับนี้ตีพิมพ์ปี 1991

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

บรูซ สตีฟ, เขียน. จันทน์ เจริญศรี, แปล. (2559). **สังคมวิทยา: ความรู้ฉบับพกพา**. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส.

พัทธา สายหู. (2516). **โลกสมมติ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม.

พัทธา สายหู. (2534). **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วสันต์ ปัญญาแก้ว, รั้งสรรค์ ประทุมวรรณ, อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, ผานิตดา ไสยรส, อรัญญา ศิริผล และคณะ. (2559). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมวิทยา Introduction to Sociology**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมหมาย ชินนาค. (2559). **บรรณารักษณัติก ครุบุชา แต่อาจารย์พัทธา สายหู: นักมานุษยวิทยาผู้นอบน้อม สมถะและเรียบง่าย**. ใน พัทธา สายหู. **การศึกษาสังคมผลไม่รวม**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 253-265.

ภาษาอังกฤษ

Amyot, J. (2003). **I Remember Chula Memoirs of Four Decades of Involvement in a Thai University (1962-2002)**. Bangkok: Chulalongkorn University Social Research Institute.

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1971). **The Social Construction of Reality**. Harmondsworth, Middlesex: Penguin.

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). **The Social Construction of Reality**. London: Penguins.

Mills, C. (1959). **The Sociological Imagination**. New York: Oxford University Press.

Talcott, P. (1951). **The Social System**. New York: The Free Press.

